

Методи оцінки складових інтелектуального капіталу

Інна Голова

заслужена економістка України, начальниця відділу, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ; здобувачка третього рівня освіти, Національний транспортний університет, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9717-7109>, e-mail: inna.golova@gmail.com

Досліджено складові інтелектуального капіталу підприємств та розглянуто можливість застосування порівняльного методичного підходу до визначення вартості складових структурного капіталу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальна власність; інтелектуальний капітал; людський капітал; структурний капітал; нематеріальні активи; підходи до оцінки; порівняльний методичний підхід.

Methods for Assessing Intellectual Capital Components

Inna Golova

Intellectual capital components of enterprises were studied and the possibility of using a comparative methodological approach to assess the value of structural capital components of enterprises was considered.

Keywords: intellectual property; intellectual capital; human capital; structural capital; intangible assets; approaches to assessment; comparative methodological approach.

На думку провідних істориків, XXI століття мало би стати епохою без глобальних війн, геноцидів і жорстоких тоталітарних режимів. Однак перші десятиліття виявили зовсім інші тенденції. Попри пандемії, конфлікти та війни, активно розвивається наукомістке виробництво, яке потребує мінімальних матеріальних ресурсів і максимального інтелектуального потенціалу. Яскравим прикладом є пандемія COVID-19, яка негативно вплинула на всі сфери життя, але через обмеження особистого спілкування стимулювала діджиталізацію бізнес-процесів. Лідерами на ринку стали компанії, які швидко адаптувались до дистанційної роботи, зміцнюючи свій інтелектуальний капітал. Інтелектуальна економіка сприяє отриманню високих прибутків за умов невеликих капіталовкладень та кількості працівників. У постіндустріальному суспільстві інтелектуальна власність стає ключовим джерелом економічного зростання та важливим чинник примноження національного багатства, тому вивчення основних теоретичних підхо-

дів до понять «інтелектуальна власність» та «інтелектуальний капітал» є вкрай актуальним сьогодні.

З позиції економічного підходу «інтелектуальна власність» є втіленням так званих «нематеріальних активів» (intangible assets), тобто тієї частини капіталу підприємства, яка необхідна для створення його доходу й вимагає витрат на своє створення і/або вміст, але не виражена в жодних матеріальних об'єктах, окрім правовстановлюючих документів.

Економічний потенціал будь-якої країни завжди залежить від рівня розвитку науки та впровадження інновацій. Створення інноваційних рішень та їх інтеграція в наявні бізнес-моделі підприємств дає змогу не тільки зменшити «вхідний бар'єр» на споживчі ринки, але й запропонувати нові інвестиційні продукти з вищою прибутковістю, а також значно покращити якість виробленої та реалізованої продукції. Упровадження локальних інновацій на рівні бізнес-процесів розширює можливості підприємств для виходу

на новий рівень розвитку, трансформуючи їхні традиційні моделі в більш інноваційні та ефективні.

Інтелектуальна власність та інтелектуальний капітал — два ключові поняття, які в сучасному світі відіграють важливу роль у розвитку бізнесу та інновацій. Ці терміни часто використовують як синоніми, але насправді вони мають свої відмінності та співвідношення.

Термін «інтелектуальний капітал» увів Дж. Гелбрейт в 1969 р., тобто в період павування індустріальної та зародження постіндустріальної економіки. Але більшої розповсюдженості це поняття набуло тільки з 1990-х років, що пов'язано з переходом людства до інформаційної економіки [1].

Інтелектуальний капітал — це ширше поняття, ніж інтелектуальна власність, перелік об'єктів якої закріплений на законодавчому рівні, і воно містить не лише об'єкти права інтелектуальної власності, а й неформальні активи: знання, досвід, навички, репутацію та взаємні відносини. Інтелектуальний капітал може бути ключовим джерелом конкурентної переваги для компаній, оскільки він дає їм змогу створювати цінні інновації та розвивати свої бізнес-процеси.

Інтелектуальний капітал є відносно новим поняттям, тому в економічній літературі немає узгодженості у визначенні цієї категорії. Це поняття іноді ототожнюють із людським капіталом, людськими ресурсами, інтелектуальною власністю, інтелектуальними активами.

Провідні вчені-економісти інтелектуальний капітал виокремлюють у людський, структурний та споживчий.

До складу структурного капіталу належать програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки, промислові зразки, організаційні механізми, які забезпечують продуктивність персоналу та функціонування підприємства.

Процедура оцінювання вартості нематеріальних активів, до яких належать складові структурного капіталу, визначена Законом України «Про оцінку майна, майнових прав

та професійну оціночну діяльність» [2]. Методично правила та підходи до оцінки вартості визначені у національних стандартах оцінки майна:

- Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [3];
- Національному стандарті № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [4].

Відомо, що до оцінювання будь-якого матеріального або нематеріального активу застосовують витратний, дохідний або порівняльний методичні підходи, які ґрунтуються на принципах оцінювання. Вибір методичного підходу та методу в межах цього підходу залежить від низки чинників, які містять характеристики самого об'єкта, ринкового оточення та попередні угоди щодо придбання аналогічних об'єктів.

Найбільш суперечливим в оцінюванні вартості нематеріальних активів донині залишається застосування порівняльного методичного підходу. Порівняльний методичний підхід згідно з національними стандартами ґрунтується на принципах попиту і пропозиції та заміщення й передбачає аналіз угод, що вже відбулися або пропозицій до продажу для ідентичних або аналогічних об'єктів. Складові структурного капіталу (промислові зразки, винаходи і корисні моделі) для отримання правової охорони передбачають наявність унікальності (неповторності). Отже, застосування до них процедур порівняльного підходу неможливе. Торговельна марка для отримання правової охорони має відрізнити товари одних виробників від аналогічних товарів інших виробників. Звичайно, у правовому полі на ринку не можуть існувати дві абсолютно схожі або схожі до ступеня змішування (за фонетичними, графічними та семантичними ознаками) торговельні марки. Проте існують на ринку близькі за відомістю, а відповідно, і за вартістю торговельні марки, як от: виробники напоїв Coca-Cola і Pepsi-Cola, у морських перевезеннях — MAERSK та MCS; у вантажних та приватних перевезеннях — «Нова Пошта» та «Міст Експрес».

Зазвичай для вибору об'єктів порівняння необхідно провести ґрунтовне маркетингове дослідження ринку з метою ідентифікації об'єктів порівняння за визначеними критеріями.

Основними критеріями, які доцільно розглядати під час проведення вказаних досліджень, є:

- ринок, на якому пропонується до продажу продукція під вказаною торговельною маркою. Аналізуючи, можна використовувати інформацію з дотичних ринків за умови врахування відмінностей між тенденціями ринків;
- період пропозицій чи угод, які обираються як об'єкт порівняння. Період, який обирається для вибору об'єктів порівняння, має бути максимально наближеним до дати оцінювання. Будь-які критичні зміни мають бути враховані при визначенні вартості об'єкта дослідження;
- умови угоди, яка обирається як об'єкт порівняння. Відомо, що угоди, які укладаються щодо передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності, можуть мати додаткові умови, які впливають на ціну угоди: відстрочка платежу; передача разом із майновими правами на торговельну марку інших об'єктів права інтелектуальної власності, наприклад, ноу-хау; додаткові зобов'язання продавця або покупця тощо;
- порівняння території, на якій передаються майнові права на торговельні марки, які є об'єктами порівняння та об'єктами дослідження.

За результатами маркетингового дослідження ринку, на якому реалізуються товари, роботи, послуги, марковані об'єктами оцінювання та об'єктами порівняння, для врахування характерних для нього особливостей,

оцінювачем чи судовим експертом, які застосовують процедури порівняльного підходу до визначення вартості, перелік чинників може бути переглянутий.

Управління складовими структурного капіталу підприємства передбачає не тільки стадії розроблення та впровадження, а й процес комерціалізації та визначення вартості складових інтелектуального капіталу підприємств. Удосконалення підходів і методів оцінювання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності дасть змогу ефективно використовувати інтелектуальний капітал задля збільшення капіталізації підприємства.

Перелік джерел посилання

1. Житченко Г. О. Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал». *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 255—259. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/43.pdf (дата звернення: 01.09.2024).
2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 29.08.2024).
3. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : затв. пост. Кабміну України від 10.09.2003 р. № 1440 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.08.2024).
4. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» : затв. пост. Кабміну України від 03.10.2007 р. № 1185 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.08.2024).